

INSTRUMENTY WSPÓLNEJ POLITYKI ROLNEJ UKIERUNKOWANE NA POPRAWĘ ŚRODOWISKA PRZYRODNICZEGO A PLANOWANIE PRZESTRZENNE ROLNICTWA

Anna Kołodziejczak¹, Roman Rudnicki²

¹Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

²Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Streszczenie. Artykuł dotyczy wyników działań Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich w aspekcie przestrzennym, ukierunkowanych na poprawę środowiska przyrodniczego, tj.: wspierania działalności rolniczej na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW), wspierania przedsięwzięć rolnośrodowiskowych oraz zalesiania gruntów. Jako podstawę analizy przestrzennej przyjęto liczbę zrealizowanych wniosków w procencie ogólnej liczby gospodarstw rolnych oraz wielkość pozyskanych kwot w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych, co umożliwiło konstrukcję syntetycznego wskaźnika poziomu absorpcji oraz wydzielenie typów strukturalnych. Wykorzystanie funduszy UE ukierunkowanych na poprawę środowiska przyrodniczego jest silnie zróżnicowane przestrzennie i ma istotne znaczenie z punktu widzenia planowania przestrzennego rolnictwa, zwłaszcza na terenach chronionych.

Słowa kluczowe: Wspólna Polityka Rolna, obszary o niekorzystnych warunkach gospodarowania, program rolnośrodowiskowy, zalesianie gruntów rolnych, planowanie przestrzenne.

WPROWADZENIE

Wielowymiarowe współzależności między rolnictwem a środowiskiem przyrodniczym dostrzeżono i w dużym zakresie uwzględniono w celach i instrumentach Wspólnej Polityki Rolnej UE. Polityka ta wpisuje się w szersze ramy koncepcji zrównoważonego rozwoju rolnictwa znajdującej odzwierciedlenie nie tylko w rozważaniach teoretycznych, lecz także w działaniach praktycznych związanych z unijną legislacją oraz planowaniem

przestrzennym w kraju [Wilkin 2010]. Uwarunkowania te znajdują odzwierciedlenie w Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030, zwłaszcza z punktu widzenia realizacji czwartego celu polityki przestrzennego zagospodarowania kraju, tj. kształtowania struktur przestrzennych wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych Polski [Koncepcja przestrzennego...2011]. Koncepcja ta stanowi bazę do opracowania dokumentów o podobnym charakterze na niższych szczeblach administracji, tj. strategii rozwoju województwa i planu zagospodarowania przestrzennego oraz studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy i miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego. W dokumentach tych ustala się przepisy i sposoby zagospodarowania gruntów oraz pośrednio określa ogólne ramy oddziaływania m.in. działalności rolniczej na otaczającą ją przestrzeń, zwłaszcza w kontekście dbałości o ład przestrzenny w skali lokalnej, rozumiany jako harmonijne ukształtowanie przestrzeni polegające m.in. na odpowiednim rozmieszczeniu funkcji gospodarczych, które bezkonfliktowo sąsiadują ze sobą i zapewniają optymalne wykorzystanie przestrzeni, zachowując przy tym walory środowiska przyrodniczego i estetyczne krajobrazu [Parysek 2001].

W zarządzaniu przestrzenią wiejską podstawowa rola przypada rolnictwu, które wywiera istotny wpływ na przekształcenia struktury przestrzennej ogółu obszarów wiejskich i od wielu lat jest ważnym czynnikiem krajobrazotwórczym. Specyficzna rola rolnictwa wynika z tego, że w zależności od metod i technik produkcji rolniczej może ono niszczyć lub „konserwować” ład przestrzenny. Oddziaływanie rolnictwa na otoczenie zależy od intensywności produkcji i dostosowywania do lokalnych warunków przyrodniczych i społeczno-ekonomicznych. Może ono bezkonfliktowo współistnieć w przestrzeni, kształtując naturalny krajobraz lub nadmiernie w nią ingerować, wywołując przy tym konflikty [Bański 2008].

Zadaniem planowania przestrzennego jest m.in. prawidłowe gospodarowanie zasobami przyrody oraz ochrona gruntów rolnych. Właściwe rozmieszczenie produkcji rolniczej, odpowiednie proporcje między funkcją rolną a ochroną oraz stosowanie wymogów ochrony środowiska w rolnictwie ma prowadzić do poprawy jakości poszczególnych elementów środowiska przyrodniczego. W polskim rolnictwie do poprawy zarządzania środowiskiem i jego ochroną po 2004 r. przyczyniła się realizacja działań związanych ze zrównoważonym rozwojem, zawartych przede wszystkim w Planie Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2004–2006 [Plan Rozwoju... 2004], a następnie w realizowanym obecnie Programie Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013 [Program Rozwoju... 2007]. W dokumentach tych widoczna jest zasada integracji produkcji rolnej z ochroną przyrody. Zawierają wiele elementów istotnych dla poprawy stanu środowiska i różnorodności biologicznej obszarów wiejskich, w tym dwie obligatoryjne zasady:

- prowadzenia działalności rolniczej zgodnie z zasadami Zwykłej Dobrej Praktyki Rolniczej – standardy gospodarowania dotyczą wymogów związanych z racjonalną gospodarką nawozami, ochroną wód i gleb, zachowaniem cennych siedlisk i gatunków występujących na obszarach rolnych, ochroną walorów krajobrazu [Kodeks Dobrej Praktyki Rolniczej 2004];
- utrzymywania gruntów rolnych przez rolnika w dobrej kulturze rolnej z zachowaniem wymogów ochrony środowiska, co polega na uprawie roślin lub ugorowaniu gruntów

ornych, koszeniu trawy na łąkach, co najmniej raz w roku w okresie wegetacyjnym oraz wypasaniu zwierząt na pastwiskach w okresie wegetacyjnym traw [Rozporządzenie MRiRW z dnia 7 kwietnia 2004 r., Dz.U. nr 65, poz. 600].

Szczególne znaczenie dla kształtowania relacji rolnictwo – środowisko oraz realizacji celów zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich mają trzy działania PROW: wspieranie działalności rolniczej na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW), wspieranie przedsięwzięć rolnośrodowiskowych oraz zalesianie gruntów. Dotyczą one przede wszystkim poprawy środowiska przyrodniczego, przez co mogą stanowić nowy paradygmat planowania przestrzennego i strategicznego obszarów wiejskich. Jako podstawę analizy przestrzennej tych działań przyjęto dwa wskaźniki przedstawiające liczbę wniosków zrealizowanych w ramach danego działania w procencie ogólnej liczby gospodarstw rolnych oraz wielkość pozyskanej z tego tytułu kwoty w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych. Zakres przestrzenny analizy obejmuje terytorium całego kraju, a jako podstawowe jednostki przyjęto regiony (województwa) oraz powiaty (w układzie 314 biur powiatowych ARiMR). Z kolei zakres czasowy dotyczy lat 2004–2010 – zawierających PROW 2004–2006 i PROW 2007–2013 – łącznie (wg stanu z grudnia 2010 r.). Odpowiednie przeliczenia przeprowadzono w odniesieniu do przeciętnej dla lat 2004–2010 liczby gospodarstw (1411 tys. gosp. w kraju) i powierzchni użytków rolnych (13 945 tys. ha w kraju) – według wykazu producentów rolnych ARiMR.

Ogółem w latach 2004–2010 w ramach wszystkich działań pomocowych wydano 33 611 mln zł, z czego 13 496 mln zł przeznaczono na działania dotyczące poprawy środowiska przyrodniczego, co stanowiło 40,2% ogółu pozyskanych kwot. Płatności te dotyczyły 1582 tys. zrealizowanych wniosków, w tym 1167 tys. z nich – działań związanych z poprawą środowiska przyrodniczego. Wśród rolników największym zainteresowaniem cieszyło się działanie PROW „Wspieranie działalności rolniczej na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW)”, w którym zrealizowano 697 tys. wniosków (średnio rocznie), co stanowiło 44,1% ogółu, natomiast najsłabszą aktywność – w ramach działań poprawy środowiska przyrodniczego – odnotowano w programie „Zalesianie gruntów rolnych” 64 tys. wniosków, tj. 4% ogółu [Rudnicki 2011]. Biorąc pod uwagę warunki przyrodnicze kraju oraz dotychczasowe i przyszłe wsparcie funduszy Wspólnej Polityki Rolnej UE, można przyjąć, że zachodzące zmiany związane z promowaniem europejskiego modelu rolnictwa znalazły odniesienie w planowaniu przestrzennym. Model ten uwzględnia bowiem wielofunkcyjną rolę, którą odgrywa działalność rolnicza w tworzeniu bogactwa i różnorodności krajobrazów, produktów żywnościowych oraz dziedzictwa przyrody.

WSPIERANIE GOSPODAROWANIA NA OBSZARACH GÓRSKICH I INNYCH OBSZARACH O NIEKORZYSTNYCH WARUNKACH GOSPODAROWANIA (ONW)

Z punktu widzenia wielofunkcyjności rolnictwa wsparcie gospodarstw rolnych na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania ma na celu zapewnienie im możliwości dalszego rolniczego zagospodarowania i użytkowania ziemi na zasadach przyjaznych środowisku, a jednocześnie wspieranie innych funkcji w rolnictwie niż tylko

produkcja żywności, a przez to zapobieganie tendencjom marginalizacji i degradacji tych terenów [Dax i Hellegers 2000]. Bez dopłat zjawisko ich marginalizacji narastałoby, dlatego kompensuje się wyższe koszty produkcji wynikające z niskiej produktywności środowiska, w jakim rolnicy gospodarują.

Działanie „Wsparcie działalności rolniczej na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW)” jest instrumentem pomocy finansowej realizowanym w ramach PROW 2004–2006 i PROW 2007–2013 i skierowanym do gospodarstw rolnych położonych na terenach, na których produkcja rolnicza jest utrudniona ze względu na niekorzystne warunki przyrodnicze. Zgodnie z założeniami Wspólnej Polityki Rolnej dopłaty te miały przeciwdziałać wyludnianiu się obszarów wiejskich i zatracaniu ich rolniczego charakteru, a przez to przyczynić się do zapewnienia ciągłości rolniczego użytkowania ziemi, zachowania walorów krajobrazowych obszarów wiejskich oraz promocji rolnictwa przyjaznego dla środowiska. Pomoc finansowa udzielana jest producentom rolnym (osoby fizyczne i prawne) w postaci corocznych dopłat wyrównawczych do hektara użytków rolnych w wydzielonych terytorialnie gminach lub obrębach geodezyjnych charakteryzujących się z jednej strony gęstością zaludnienia do 75 osób na 1 km² (na poziomie powiatu lub gminy), poziomem produktywności rolnictwa co najmniej o 20% niższym od średniej w kraju oraz udziałem przekraczającym 15% ludności związanej z rolnictwem w ogólnej liczbie ludności danej gminy, a z drugiej położonych na terenie:

- obszarów górskich (67,8 euro/1 ha UR) – dotyczy gmin, w których ponad połowa użytków rolnych znajduje się na wysokości powyżej 500 m n.p.m.;
- obszarów nizinnych strefy I (37,8 euro/1 ha UR) – dotyczy gmin, dla których wskaźnik jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej osiąga wartości wyższe niż 52 pkt. i nie przekracza 72,5 pkt. (w przypadku obrębów geodezyjnych wartość przyjętego wskaźnika nie mogła przekraczać 56 pkt.);
- obszarów nizinnych strefy II (57 euro/1 ha UR) – dotyczy gmin, gdzie wartość wskaźnika nie przekracza 52 pkt.;
- obszarów ze specyficznymi utrudnieniami (55,2 euro/1 ha UR) – dotyczy gmin rejonów podgórskich, które były wcześniej objęte ulgami podatkowymi z tytułu, co najmniej 50% udziału powierzchni znajdujących się na wysokości powyżej 350 m n.p.m. [Rudnicki 2010].

Na potrzeby tego działania ustalono, że powierzchnia gruntów o niekorzystnych warunkach gospodarowania wynosi ponad 9,2 mln ha, tj. 56% powierzchni użytków rolnych w kraju. Przy tym tylko 700 tys. ha stanowią grunty na obszarach górskich i charakteryzujące się specyficznymi utrudnieniami, a pozostałe 8,5 mln ha – grunty niskich klas bonitacyjnych położone na nizinach [Kołodziejczak 2010]. Do końca 2010 r. na to działanie wydatkowano 9080 mln zł (w tym najwięcej – 19,1% w województwie mazowieckim, tab. 1), a tak wysoka kwota była wynikiem dużego areału zakwalifikowanego do ONW, relatywnie wysokiej stawki za 1 ha (np. w 2009 r. od 193 zł – strefa nizinna I do 344 zł – obszary górskie) oraz łatwego dostępu rolników, ze względu na spełnienie kryteriów i ułatwienia formalne, do tych środków. W działaniu tym kwota uzyskanych przez gospodarstwo rolne środków w ramach ONW jest zależna od powierzchni, ma charakter płatności obszarowej, a rolnicy składali wniosek ONW razem z wnioskiem o jednolite płatności obszarowe (JPO).

Tabela 1. Wybrane elementy oceny udziału gospodarstw rolnych w działaniu „Wsparcie obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW)” w latach 2004–2010
 Table 1. Selected elements of an assessment of the participation of agricultural holdings in the measure „Support for agricultural activity in less-favoured areas (LFA)” in the years 2004–2010

Województwo Voivodeship	Pozyskana płatność Payment obtained			Zrealizowane wnioski Applications granted		
	mln zł million zlotys	% ogółu % of total	zł na 1 ha UR zlotys per ha agricultural land	w tys. in thousands	% ogólnej liczby wniosków % of total number of applications	% gosp. rolnych % of agricultural holdings
Dolnośląskie	327,4	3,6	376	20,0	2,9	33,6
Kujawsko-pomorskie	472,8	5,2	460	30,0	4,3	44,1
Lubelskie	596,2	6,6	452	63,1	9,0	35,1
Lubuskie	277,4	3,1	720	15,7	2,3	76,7
Łódzkie	678,9	7,5	706	72,3	10,4	56,3
Małopolskie	393,0	4,3	780	52,7	7,6	40,2
Mazowieckie	1 735,4	19,1	932	131,2	18,8	61,6
Opolskie	82,3	0,9	165	6,6	0,9	22,6
Podkarpackie	316,1	3,5	599	42,5	6,1	34,7
Podlaskie	1 216,2	13,4	1 206	66,8	9,6	81,2
Pomorskie	441,7	4,9	631	22,8	3,3	58,4
Śląskie	140,7	1,5	418	17,6	2,5	33,8
Świętokrzyskie	241,9	2,7	492	34,4	4,9	37,7
Warmińsko-mazurskie	647,6	7,1	681	29,9	4,3	69,5
Wielkopolskie	1 110,5	12,2	651	74,0	10,6	60,3
Zachodniopomorskie	401,6	4,4	504	17,8	2,5	61,5
Polska	9 079,5	100,0	651	697,3	100,0	49,4

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa
 Source: Own compilation on the basis of data of the Agency for Restructuring and Modernisation of Agriculture

Kwota płatności wypłaconych w latach 2004–2010 w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych wynosiła 651 zł. Jest zróżnicowana regionalnie (od 165 zł w województwie opolskim do 1206 zł w województwie podlaskim). Według biur powiatowych ARiMR wynosi ona od poniżej 10 zł na 1 ha UR w powiatach: średzkim i strzelińskim (woj. dolnośląskie), krasnostawskim i hrubieszowskim (lubelskie), malborskim i nowodworskim (pomorskie), prudnickim (opolskie), kazimierskim (świętokrzyskie) i pyrzyckim (zachodniopomorskie) do powyżej 1800 zł na 1 ha UR w powiatach: nowotarskim (1970 zł), limanowskim (1882 zł) i tatrzańskim (1856 zł).

Pod względem aktywności rolników w zakresie pozyskiwania świadczeń z tytułu ONW największym udziałem zrealizowanych wniosków wykazują się gospodarstwa rolne z województw: podlaskiego (81,2%), lubuskiego (76,7%) i warmińsko-mazurskiego (69,5%), natomiast najmniejszym – podkarpackiego (34,7%), śląskiego (33,8%), dolnośląskiego (33,6%) i opolskiego (22,6%). W odniesieniu do biur powiatowych ARiMR, wartość tego wskaźnika wynosi od poniżej 1% w powiatach: średzkim i strzelińskim (woj. dolnośląskie), prudnickim (opolskie), proszowickim (małopolskie), sandomierskim i kazimierskim (świętokrzyskie), krasnostawskim i hrubieszowskim (lubelskie), nowodworskim (pomorskie) i pyrzyckim (zachodniopomorskie) do powyżej 95% w powiatach województw: mazowieckiego (wyszkowskim, przysuskim i ostrołęckim), warmińsko-mazurskiego (piskim, nowomiejskim i oleskim), podkarpackiego (leskim), wielkopolskiego (ostrzeszowskim), łódzkiego (poddębickim), dolnośląskiego (milickim) i kujawsko-pomorskiego (sepoleńskim).

Wprowadzenie dopłat wyrównawczych do obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania zahamowało zaznaczający się tam proces likwidacji gospodarstw rolnych. Gospodarstwa te cechują się także bardziej zrównoważonym sposobem gospodarowania, co przyczynia się do ochrony dużej części cennych przyrodniczo obszarów Polski [Rudnicki 2010].

PROGRAM ROLNOŚRODOWISKOWY

Działania w programie rolnośrodowiskowym mają na celu promowanie systemów produkcji rolniczej prowadzonych w sposób zgodny z wymogami ochrony środowiska (przeciwdziałanie zanieczyszczeniom wód, erozji gleb), ochrony i kształtowania krajobrazu, ochrony zagrożonych wyginięciem gatunków dzikiej fauny i flory oraz ich siedlisk, wraz z ochroną zasobów genetycznych zwierząt gospodarskich. Działania rolnośrodowiskowe są zamierzeniami, które kształtują rozwój wielofunkcyjny rolnictwa, a w szczególności funkcje pozarynkowe, tj. funkcje zielone i niebieskie. Funkcje zielone związane są z zarządzaniem zasobami ziemi w celu utrzymania jej wartościowych właściwości, ze stwarzaniem warunków dla dziko żyjących zwierząt i roślin, ochroną dobrostanu zwierząt, utrzymaniem bioróżnorodności i poprawą obiegu substancji chemicznych w systemach produkcji rolnej. Z kolei przez funkcje błękitne rozumie się zarządzanie zasobami wodnymi, poprawę jakości wód, zapobieganie powodziom, wytwarzanie energii wodnej i wiatrowej [Huylenbrock van i in. 2007]. W programie rolnośrodowiskowym 2004–2006 realizowano siedem podstawowych pakietów, a w ich ramach 43 warianty, natomiast w programie

na lata 2007–2013 realizowanych jest dziewięć pakietów, a w ich ramach 41 wariantów. W odniesieniu do poprzedniego okresu, lat 2004–2006 (poprawa stanu świadomości ekologicznej wśród społeczności wiejskiej poprzez ochronę zasobów genetycznych zwierząt gospodarskich i promocję systemów produkcji rolniczej prowadzonej w sposób zgodny z wymogami ochrony środowiska, ochrony i kształtowania krajobrazu, ochrona zagrożonych wyginięciem gatunków fauny i flory oraz siedlisk), w latach 2007–2013 poszerzono cele działania programu o przywracanie walorów lub utrzymanie stanu cennych siedlisk użytkowanych rolniczo oraz zachowanie różnorodności biologicznej na obszarach wiejskich, promowanie zrównoważonego systemu gospodarowania, odpowiednie użytkowanie gleb i ochronę wód, ochronę zagrożonych lokalnych ras zwierząt gospodarskich i lokalnych odmian roślin uprawnych. Zmieniono także wymogi, które musi spełnić beneficjent programu, ze stosowania w okresie 2004–2006 zwykłej dobrej praktyki rolniczej do dostosowania się do norm obowiązkowych, określonych zarówny prawodawstwem krajowym, jak i unijnym w odniesieniu do zarządzania gospodarstwem i ochrony środowiska. W PROW 2007–2013 kontynuowane są pakiety: „Rolnictwo zrównoważone”, „Rolnictwo ekologiczne”, „Ochrona gleb i wód”, „Strefy buforowe”, „Ochrona lokalnych ras zwierząt gospodarskich”. Zmodyfikowano niektóre pakiety, w rolnictwie ekologicznym powstał wariant dotyczący upraw zielarskich oraz pozostałych upraw sadowniczych i jagodowych, dla stref buforowych uściślono warianty, osobno traktując strefy buforowe oraz miedze śródpolne, a płatność została odpowiednio zweryfikowana, tak aby odpowiednio zrekompensować rolnikom nieotrzymanie zarówny płatności obszarowej, jak i ONW. Z kolei w pakiecie dotyczącym ochrony lokalnych ras zwierząt poszerzono płatność o dodatkowy wariant związany z zachowaniem lokalnych ras trzody chlewnej. Położono przede wszystkim nacisk na kwestie przyrodnicze i w związku z tym pakiety dotyczące utrzymania łąk i pastwisk ekstensywnych są realizowane w ramach pakietu „Ekstensywne trwałe użytki zielone”. Wprowadzono nowe pakiety środowiskowe takie jak: „Ochrona zagrożonych gatunków ptaków i siedlisk przyrodniczych poza obszarami NATURA 2000” oraz „Ochrona zagrożonych gatunków ptaków i siedlisk przyrodniczych na obszarach NATURA 2000”. Nowym rozwiązaniem jest również objęcie wsparciem rolników realizujących czynną ochronę lokalnych odmian roślin uprawnych, w tym dla sadów tradycyjnych. Takie poszerzenie programu i nakierowanie go na ochronę zagrożonych siedlisk przyrodniczych oraz zagrożonych gatunków ptaków zarówny na obszarach NATURA 2000, jak i poza nimi, może dawać pozytywne efekty dla zachowania bioróżnorodności Polski, co powinno być brane pod uwagę w planowaniu przestrzennym rolnictwa. Zmienił się także obszar realizacji programu w odniesieniu do poprzedniego okresu. W latach 2004–2006 poza pakietami „Rolnictwo ekologiczne” oraz „Zachowanie lokalnych ras zwierząt gospodarskich”, które rolnicy mogli realizować na terenie całego kraju, pozostałe pięć pakietów dotyczyło jedynie ściśle określonych stref priorytetowych. W ramach PROW 2007–2013 wszystkie pakiety programu rolnośrodowiskowego realizowane są na terenie całej Polski. Jest to zmiana pozytywna, gdyż realizacja tego programu nie jest terytorialnie ograniczana [Zegar 2009].

Płatności rolnośrodowiskowe, stanowiące zachętę do podejmowania przez rolników przedsięwzięć na rzecz ochrony środowiska, w latach 2004–2010 dotyczyły kwoty 3683 mln zł (w tym najwięcej 14,6% w województwie zachodniopomorskim, tab. 2).

Tabela 2. Wybrane elementy oceny udziału gospodarstw rolnych w działaniu „Program rolnośrodowiskowy” w latach 2004–2010

Table 2. Selected elements of an assessment of the participation of agricultural holdings in the measure „Agri-environmental programme” in the years 2004–2010

Województwo Voivodeship	Pozyskana płatność Payment obtained			Zrealizowane wnioski Applications granted		
	mln zł million zlotys	% ogółu % of total	zł na 1 ha UR zlotys per ha agricultural land	w tys. in thousands	% ogólnej liczby wniosków % of total number of applications	% gosp. rolnych % of agricultural holdings
Dolnośląskie	249,0	6,8	286	15,0	3,7	25,1
Kujawsko-pomorskie	215,4	5,8	210	25,0	6,2	36,8
Lubelskie	354,9	9,6	269	60,3	14,9	33,5
Lubuskie	231,7	6,3	601	12,9	3,2	62,8
Łódzkie	110,1	3,0	115	25,0	6,2	19,5
Małopolskie	107,1	2,9	212	22,7	5,6	17,3
Mazowieckie	268,0	7,3	144	39,6	9,8	18,6
Opolskie	104,5	2,8	209	11,2	2,7	38,3
Podkarpackie	184,8	5,0	350	26,5	6,5	21,6
Podlaskie	169,0	4,6	168	26,0	6,4	31,6
Pomorskie	289,0	7,8	413	25,7	6,3	65,8
Śląskie	57,9	1,6	172	6,7	1,6	12,8
Świętokrzyskie	120,9	3,3	246	31,8	7,8	34,8
Warmińsko-mazurskie	259,0	7,0	272	16,8	4,1	39,0
Wielkopolskie	423,6	11,5	248	39,3	9,7	32,0
Zachodniopomorskie	538,1	14,6	675	21,5	5,3	74,3
Polska	3682,9	100,0	264	405,9	100,0	28,8

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa
Source: Own compilation on the basis of data of the Agency for Restructuring and Modernisation of Agriculture

Kwota płatności wypłaconych w latach 2004–2010 w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych wynosiła średnio 264 zł i była zróżnicowana (od 115 zł w woj. łódzkim i 144 zł w Mazowieckiem do 601 zł w Lubuskim i 675 zł w Zachodniopomorskim) Według biur powiatowych ARiMR wynosiła od poniżej 30 zł w powiecie chełmińskim (27 zł – woj. kujawsko-pomorskie) i strzelińskim (21 zł – woj. dolnośląskie) do powyżej 1800 zł na 1 ha UR w powiatach bieszczadzki (1898 zł – woj. podkarpackie) i drawski (1861 zł – woj. zachodniopomorskie).

Jedno gospodarstwo rolne mogło wdrażać do trzech przedsięwzięć rolnośrodowiskowych. Wpłynęło to na rekordowo wysoką liczbę wniosków (405,9 tys.) – od 6,7 tys. w województwie śląskim do 60,3 tys. w Lubelskim. Pod względem aktywności gospodarstw rolnych w pozyskiwaniu świadczeń z tytułu realizacji przedsięwzięć rolnośrodowiskowych w 14 powiatach liczba zrealizowanych wniosków przekraczała liczbę gospodarstw rolnych, położonych w województwach: lubelskim (włodawski), lubuskim (krościeński), podkarpackim (bieszczadzki – 179% najwyższa wartość w kraju), pomorskim (bytowski, lęborski, słupski) oraz wielkopolskim (chodzieski, wrzesiński) oraz najliczniej w zachodniopomorskim (drawski, łobeski, goleniowski, gryficki, szczecinecki, wałecki). W układzie województw największym udziałem zrealizowanych wniosków wykazywali się rolnicy z województw: zachodniopomorskiego (74,3%), pomorskiego (65,8%) i lubuskiego (62,8%), natomiast najmniejszym – śląskiego (12,8%), małopolskiego (17,3%) i łódzkiego (19,5%).

Program rolnośrodowiskowy stał się impulsem głównie do rozwoju wielofunkcyjności rolnictwa. Na podstawie rezultatów wsparcia działań związanych z funkcjami produkcyjnymi i przyrodniczymi (zielonymi) wdrażanie wielofunkcyjności w gospodarstwach rolnych jest zróżnicowane regionalnie [Kołodziejczak 2010]. Wielofunkcyjność rolnictwa jest akceptowana bardziej w województwach: pomorskim, zachodniopomorskim, lubuskim, dolnośląskim i podkarpackim, natomiast mniej na obszarze południowo-środkowej części kraju, tj. w Opolskiem, Śląskiem, Małopolskiem i Łódzkim. Na tych terenach dalszy rozwój rolnictwa wielofunkcyjnego wymaga polepszenia struktury obszarowej gospodarstw i stabilizacji stosunków własnościowych.

ZALESIANIE GRUNTÓW

Realizowane w ramach Wspólnej Polityki Rolnej zalesianie gruntów jest jednym z czynników poprawy warunków środowiska przyrodniczego. Dotyczy powiększania obszarów leśnych poprzez zalesianie gruntów będących w użytkowaniu gospodarstw rolnych – użytków rolnych w PROW 2004–2006 (głównie niskich klas bonitacyjnych) i gruntów innych niż rolne (leśne zagospodarowanie opuszczonych gruntów rolniczych lub innych gruntów odłogowanych – od PROW 2007–2013). Działanie to jest szczególnie ważne w przypadku rolnictwa polskiego charakteryzującego się nadmiernym użytkowaniem gruntów o małej przydatności rolniczej i podatnych na zagrożenia (np. erozję, zanieczyszczenie wód). W takich warunkach zalesianie gruntów szczególnie pozytywnie wpływa na zrównoważony rozwój rolnictwa i obszarów wiejskich. Wpływ ten dotyczy

zarówno środowiska przyrodniczego (poprzez zwiększenie lesistości, a przez to stworzenia warunków do umacniania ekosystemów i różnorodności biologicznej), jak i rozwoju społeczno-gospodarczego wsi (przez stwarzanie możliwości dodatkowego zatrudnienia oraz dochodów) [Polna 2006, Rudnicki 2010].

Zalesianie realizowane w ramach PROW jest zgodne z Krajowym Programem Zwiększenia Lesistości (KPZL). Dotyczy gruntów niestanowiących własności Skarbu Państwa, będących własnością prywatną rolnika. Minimalna powierzchnia zalesienia wynosiła 0,3 ha (PROW 2004–2006) i 0,5 ha (PROW 2007–2013), a minimalna szerokość zalesionej działki – 20 m (nie dotyczy działek graniczących z lasem). Do zalesień wykorzystuje się jedynie rodzime gatunki drzew i krzewów (z uwzględnieniem podziału na gatunki główne oraz gatunki domieszkowe i biocenotyczne), a materiał sadzeniowy musi pochodzić z uznanej bazy nasiennej. Ustalając skład gatunkowy nasadzeń, brano pod uwagę klasyfikację gruntów rolnych oraz regionalizację przyrodniczo-leśną, zgodnie z Rozporządzeniem Rady Ministrów w sprawie szczegółowych warunków i trybu udzielania pomocy finansowej na zalesienia gruntów rolnych objętych planem rozwoju obszarów wiejskich [Dz.U. z 2004 r., nr 187, poz. 1929].

Pomoc finansowa dla rolników podejmujących się zalesiania swoich gruntów w ramach PROW pochodziła w 80% ze środków UE (20% – środki krajowe), a obejmowała trzy etapy:

- a) wsparcie na zalesienie – wysokość kwoty wsparcia jest zróżnicowana w zależności od struktury drzewostanu (udział sadzonek gatunków liściastych i iglastych), zastosowania ogrodzenia uprawy przed zwierzyną, ukształtowania terenu (na stokach o nachyleniu większym niż 12° koszty zalesień zwiększają się o 40% w stosunku do kosztów zalesień na terenie o korzystnej konfiguracji). Stawki płatności skalkulowane były ryczałtowo. Uwzględniono 80% kosztów związanych z zalesieniem i ochroną przed zwierzyną, a 20% kosztów stanowił wkład własny beneficjenta. Wsparcie to w formie ryczałtowanej płatności w przeliczeniu na 1 ha zalesianych gruntów wypłacano jednorazowo po założeniu uprawy. Obecnie (PROW 2007–2013) w przypadku zalesiania gruntów rolnych płatności te wynoszą od 1065,6 euro / 1 ha (zalesienie drzew liściastych na terenach o korzystnej konfiguracji z wykorzystaniem sadzonek mikoryzowanych z zakrytym systemem korzeniowym) do 1603,6 euro / 1 ha (zalesienia drzew iglastych na stokach powyżej 12° z wykorzystaniem sadzonek mikoryzowanych z zakrytym systemem korzeniowym);
- b) premię pielęgnacyjną – wypłacaną raz w roku przez kolejnych 5 lat; w ramach tej płatności uwzględniono koszty prac pielęgnacyjnych, polegających – oprócz zwalczania patogenów i chwastów utrudniających wzrost sadzonek – przede wszystkim na tzw. czyszczeniu wstępnym, tj. usuwaniu niektórych drzewek z uprawy w celu kształtowania pożądanej struktury gatunkowej i wysokościowej. Na wielkość wypłacanych kwot nie ma wpływu skład gatunkowy drzewostanu, lecz jedynie fakt zastosowania środków ochrony upraw przed zwierzyną – repelentów (w PROW 2007–2013 – 48,7 euro / 1 ha), palików (od PROW 2007–2013 – 179,3 euro / 1 ha) i owczej wełny (od PROW 2007–2013 – 71,7 euro / 1 ha) a także fakt czy zalesiano teren o korzystnej lub niekorzystnej konfiguracji, z wydzieleniem upraw zakładanych w warunkach niekorzystnych (rekultywacje) oraz z wykorzystaniem sukcesji naturalnej (w przypadku zalesiania

gruntów rolnych zróżnicowanie płatności wynosiło od 248,5 euro / 1 ha na terenach o korzystnej konfiguracji do 348,4 euro / 1 ha na terenach o stokach o pochyleniu powyżej 12°);

- c) premię zalesieniową – według PROW 2007–2013 jest wypłacana przez 15 lat począwszy od roku założenia uprawy (w ramach PROW 2004–2006 przyjęto okres 20 lat płatności) i stanowi rekompensatę za utracony dochód rolniczy wynikający z przekształcenia gruntu rolnego na grunt leśny; według PROW 2004–2006 premia ta była zróżnicowana w zależności od udziału dochodów z rolnictwa w dochodach całkowitych uzyskiwanych w gospodarstwie rolnym – poniżej 20% (360 zł/ 1 ha w 2004 r.) i powyżej 20% (1400 zł/ 1 ha w 2004 r.), z kolei w PROW 2007–2013 przyjęto, że premię tę otrzymują rolnicy, których udział dochodu z rolnictwa nie przekracza 25% – płatność 1580 zł (404,7 euro) / ha na rok.

Ogółem w ramach analizowanego działania w latach 2004–2010 odnotowano 64 tys. zrealizowanych wniosków (w tym najwięcej – 18,7% w województwie warmińsko-mazurskim) i wydatkowano kwotę 734 mln zł (w tym najwięcej – 15,3% w województwie mazowieckim; tab. 3).

Tabela 3. Wybrane elementy oceny udziału gospodarstw rolnych w działaniu „Zalesianie gruntów rolnych” w latach 2004–2010

Table 3. Selected elements of an assessment of the participation of agricultural holdings in the measure „Afforestation of agricultural land” in the years 2004–2010

Województwo Voivodeship	Pozyskana płatność Payment obtained			Zrealizowane wnioski Applications granted		
	mln zł million zlotys	% ogółu % of total	zł na 1 ha UR zlotys per ha agricultural land	w tys. in thousands	% ogólnej liczby wniosków % of total number of applications	% gosp. rolnych % of agricultural holdings
1	2	3	4	5	6	7
Dolnośląskie	44,5	6,1	51,2	2,5	3,9	4,2
Kujawsko-pomorskie	39,0	5,3	38,0	3,5	5,4	5,1
Lubelskie	49,8	6,8	37,7	5,6	8,7	3,1
Lubuskie	27,8	3,8	72,1	1,5	2,4	7,5
Łódzkie	35,0	4,8	36,4	4,5	7,1	3,5
Małopolskie	8,4	1,1	16,7	1,7	2,7	1,3
Mazowieckie	120,6	16,4	64,8	9,8	15,3	4,6
Opolskie	7,7	1,0	15,4	0,8	1,3	2,9
Podkarpackie	51,6	7,0	97,9	8,8	13,8	7,2
Podlaskie	38,3	5,2	38,0	4,4	6,8	5,3

cd. tabeli 3
cont. Table 3

1	2	3	4	5	6	7
Pomorskie	50,6	6,9	72,3	2,7	4,2	6,8
Śląskie	18,0	2,4	53,4	1,2	1,9	2,3
Świętokrzyskie	27,3	3,7	55,4	5,0	7,8	5,5
Warmińsko-mazurskie	137,2	18,7	144,3	6,7	10,5	15,6
Wielkopolskie	40,9	5,6	24,0	3,7	5,9	3,1
Zachodniopomorskie	37,3	5,1	46,8	1,5	2,4	5,2
Polska	733,9	100,0	52,6	64,0	100,0	4,5

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa
Source: Own compilation on the basis of data of the Agency for Restructuring and Modernisation of Agriculture

Udział gospodarstw, którym przyznano płatność wynikającą z zalesiania gruntów w ramach PROW, w ogólnej liczbie gospodarstw rolnych (średnia krajowa 4,5%) wynosił od 1,3% w woj. małopolskim do 15,6% w woj. warmińsko-mazurskim, a według biur powiatowych ARiMR: od braku zalesień PROW w powiecie raciborskim (woj. śląskie) i tatrzańskim (woj. małopolskie) do ponad 30% w powiecie braniewskim (39,3%, woj. warmińsko-mazurskie) i wałeckim (33,1%, woj. zachodniopomorskie). Kwota wypłaconych w latach 2004–2010 świadczeń w przeliczeniu na 1 ha UR ogółu gospodarstw rolnych wynosiła przeciętnie w Polsce 53 zł i wyróżniała się dużym zróżnicowaniem regionalnym – od 15–17 zł w woj. opolskim i małopolskim do 144 zł w woj. warmińsko-mazurskim. W skali powiatów najwyższe płatności na 1 ha UR wynosiły 400–500 zł (powiaty: biełuński-wędrzyński w woj. śląskim, braniewski w woj. warmińsko-mazurskim, wałecki w woj. zachodniopomorskim i warszawski zach. w woj. mazowieckim).

SYNTETYCZNA OCENA ZRÓŻNICOWANIA PRZESTRZENNEGO DZIAŁAŃ PROŚRODOWISKOWYCH PROW

Ocenę zróżnicowania przestrzennego omawianych działań PROW przeprowadzono na podstawie wskaźników ilustrujących udział gospodarstw objętych danymi płatnościami w ogólnej liczbie gospodarstw rolnych oraz pozyskane z tego tytułu kwoty przypadające na 1 ha użytków rolnych. Cechy te poddano procedurze normalizacji [Racine i Reymond. 1977] – wartość zerowa odpowiada przeciętnemu poziomowi w kraju. Pozwoliło to obliczyć średnią wartość znormalizowaną, którą przyjęto jako syntetyczny wyznacznik poziomu działania PROW na poprawę środowiska przyrodniczego. W układzie województw wskaźnik ten wynosił od -0,39 w Śląskiem i -0,44 w Opolskim do 0,71 w Lubuskim i 0,74 w Warmińsko-Mazurskim (tab. 4). Według powiatów wskaźnik ten przyjmował

wartości od -0,97 w powiecie pszczyńskim i -0,98 w raciborskim (woj. śląskie) do 2,55 w powiecie bieszczadzkim (woj. podkarpackie) i 3,02 w powiecie wałęckim (woj. zachodniopomorskie).

Tabela 4. Wskaźniki syntetycznej oceny prośrodowiskowych działań PROW w latach 2004–2010
Table 4. Indices of a synthetic assessment of environmentally-oriented RDP measures in the years 2004–2010

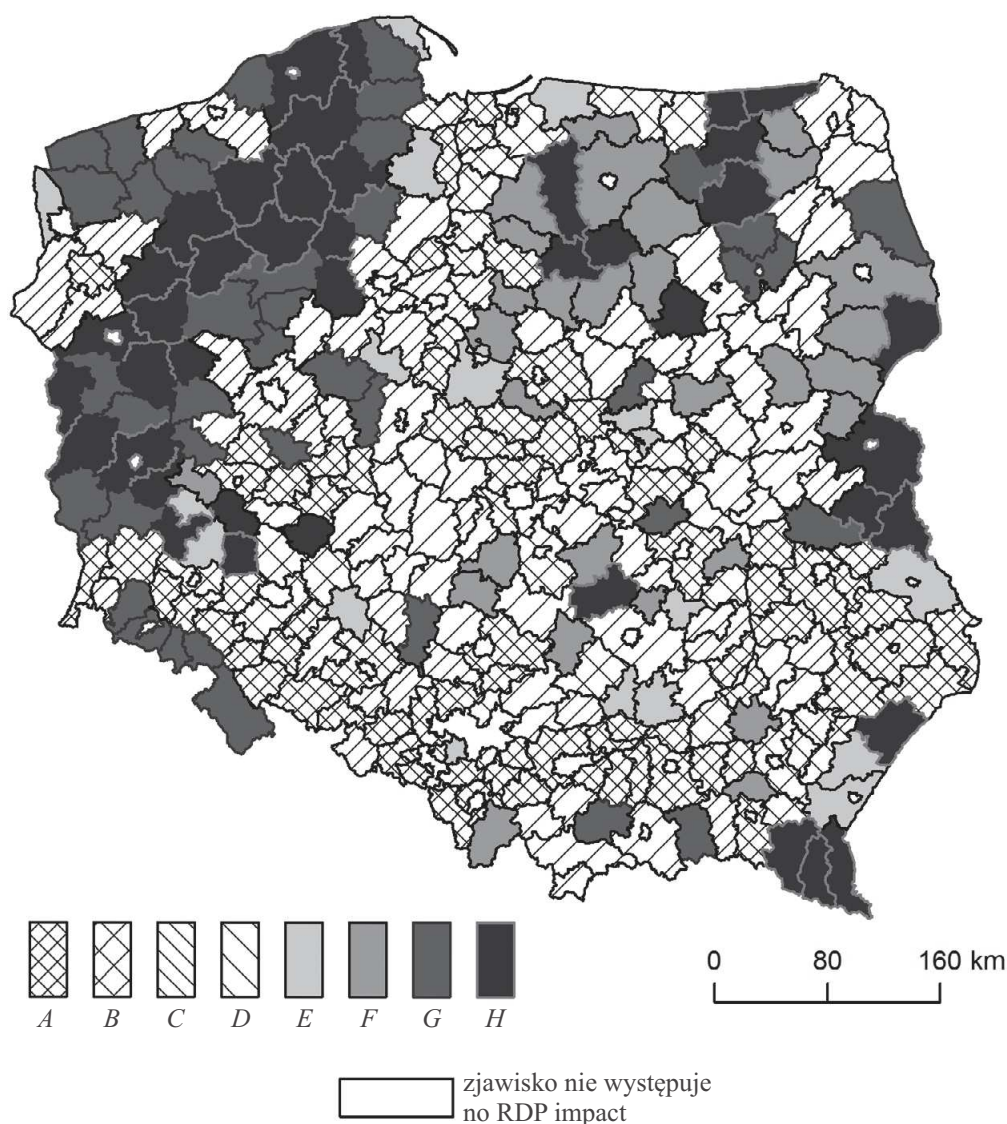
Województwo Voivodeship	Wsparcie Support			Wskaźnik syntetyczny Synthetic indicator	Typ Type
	ONW Less-favour- ed areas (LFA)	Program rolnośrodow. Agri-environm- ental programme	Zalesienie gruntów Afforestation		
Dolnośląskie	-0,56	-0,02	-0,04	-0,21	A
Kujawsko-pomorskie	-0,29	0,03	-0,05	-0,10	C
Lubelskie	-0,45	0,09	-0,24	-0,20	C
Lubuskie	0,52	1,22	0,41	0,71	H
Łódzkie	0,17	-0,44	-0,21	-0,16	D
Małopolskie	-0,01	-0,29	-0,55	-0,28	A
Mazowieckie	0,51	-0,40	0,09	0,07	F
Opolskie	-0,97	0,06	-0,41	-0,44	C
Podkarpackie	-0,29	0,04	0,56	0,10	E
Podlaskie	1,12	-0,13	-0,03	0,32	D
Pomorskie	0,12	0,91	0,35	0,46	H
Śląskie	-0,51	-0,45	-0,21	-0,39	A
Świętokrzyskie	-0,36	0,07	0,11	-0,06	E
Warmińsko-mazurskie	0,36	0,19	1,66	0,74	H
Wielkopolskie	0,18	0,03	-0,33	-0,04	G
Zachodniopomorskie	0,03	1,55	0,03	0,54	H
Polska		100,0	52,6	64,0	100,0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa
Source: Own compilation on the basis of data of the Agency for Restructuring and Modernisation of Agriculture

Na podstawie średnich wartości znormalizowanych, określających zarówno aktywność gospodarstw (% gosp. objętych wnioskami), jak i poziom absorpcji wsparcia finansowego (zł / 1 ha UR), wyodrębniono osiem typów powiatów o różnych poziomach oddziaływania środków finansowych ONW, programu rolnośrodowiskowego i zalesiania gruntów gospodarstw rolnych na poprawę środowiska przyrodniczego, tj.:

- A* – działania trzech programów poniżej przeciętnej, charakteryzują woj. południowej Polski: dolnośląskie, małopolskie i śląskie;
- B* – działania ONW i rolnośrodowiskowego poniżej przeciętnej, a zalesianie gruntów powyżej przeciętnej (ten typ nie wystąpił w skali województw);
- C* – działania ONW i zalesianie gruntów poniżej przeciętnej, a rolnośrodowiskowe powyżej przeciętnej, charakteryzuje woj. kujawsko-pomorskie, lubelskie i opolskie;
- D* – działania rolnośrodowiskowe i zalesianie gruntów poniżej przeciętnej, ONW powyżej przeciętnej; charakteryzuje woj. łódzkie i podlaskie;
- E* – działania ONW poniżej przeciętnej, a rolnośrodowiskowe i zalesianie gruntów powyżej przeciętnej; charakteryzuje woj. podkarpackie i świętokrzyskie;
- F* – działania rolnośrodowiskowe poniżej przeciętnej, a ONW i zalesianie gruntów – powyżej przeciętnej; charakteryzuje woj. mazowieckie;
- G* – działania zalesianie gruntów poniżej przeciętnej, a ONW i rolnośrodowiskowe powyżej przeciętnej; charakteryzuje woj. wielkopolskie;
- H* – działania trzech programów powyżej przeciętnej; charakteryzuje woj. lubuskie, pomorskie, warmińsko-mazurskie i pomorskie.

Proces absorpcji płatności związany z poprawą środowiska przyrodniczego był zróżnicowany przestrzennie w skali powiatów (rys. 1). Najwięcej powiatów (75) należało do typu *A* – o bardzo niskim poziomie absorpcji wszystkich dopłat, były tam zlokalizowane gospodarstwa o średniej i małej powierzchni. Gospodarstwa te położone były w zwartym pasie powiatów ciągnącym się na południu Polski, a także w powiatach skupionych w województwach lubelskim i łódzkim. Typ *D* występował w 57 powiatach, w których przeważały płatności ONW nad rolnośrodowiskowymi i zalesianiem gruntów rolnych dotyczył gospodarstw położonych przede wszystkim w środkowej i środkowo-wschodniej Polsce. W powiatach z największą powierzchnią obszarów chronionych, w województwach świętokrzyskim, małopolskim i podkarpackim gospodarstwa rolne należały do typów *C* i *D*, a w województwie warmińsko-mazurskim przeważały powiaty należące do typu *F*, gdzie dopłaty w ramach ONW i zalesiania gruntów rolnych były powyżej przeciętnej. Bardzo wysoki poziom absorpcji wszystkich dopłat związanych z poprawą środowiska przyrodniczego (*H*) dotyczył 41 powiatów położonych zwartym pasem od województwa lubuskiego poprzez zachodniopomorskie do pomorskiego. Dopłaty w ramach ONW i programu rolnośrodowiskowego powyżej przeciętnej, a zalesiania gruntów poniżej przeciętnej, czyli typ *G*, odnotowano w 39 powiatach położonych przede wszystkim w województwach zachodniej Polski. Prawie 1/3 powiatów należało do typów: *B* (27 pow.), *C* (28 pow.) i *F* (29 pow.) i były one rozproszone przestrzennie.

Rys. 1. Typy oddziaływania PROW na poprawę środowiska przyrodniczego: *A* – działania trzech programów poniżej przeciętnej; *B* – działania ONW i rolnośrodowiskowego poniżej przeciętnej, a zalesianie gruntów powyżej przeciętnej; *C* – działania ONW i zalesianie gruntów poniżej przeciętnej, a rolnośrodowiskowe powyżej przeciętnej; *D* – działania rolnośrodowiskowe i zalesianie gruntów poniżej przeciętnej; ONW powyżej przeciętnej; *E* – działania ONW poniżej przeciętnej, a rolnośrodowiskowe i zalesianie gruntów powyżej przeciętnej; *F* – działania rolnośrodowiskowe poniżej przeciętnej, a ONW i zalesianie gruntów powyżej przeciętnej; *G* – działania zalesianie gruntów poniżej przeciętnej, a ONW i rolnośrodowiskowe powyżej przeciętnej; *H* – działania trzech programów powyżej przeciętnej

Fig. 1. Types of RDP impact on environmental improvement: *A* – below-average effect of all three measures; *B* – below-average effect of LFA and agri-environmental measures, and above-average effect of agricultural land afforestation; *C* – below-average effect of LFA and AL afforestation measures, and above-average effect of agri-environmental measure; *D* – below-average effect of agri-environmental and AL afforestation measures, and above-average effect of LFA measure; *E* – below-average effect of LFA measure, and above-average effect of agri-environmental and AL afforestation measures; *F* – below-average effect of agri-environmental measure, and above-average effect of LFA and AL afforestation measures; *G* – below-average effect of AL afforestation measure, and above-average effect of LFA and agri-environmental measures; *H* – above-average effect of all three measures

Źródło: Opracowanie własne

Source: Own compilation

PODSUMOWANIE

Dotychczasowe wsparcie funduszy Wspólnej Polityki Rolnej znajduje odniesienie w planowaniu przestrzennym rolnictwa. Powoduje pozytywne oddziaływanie rolnictwa na środowisko przyrodnicze poprzez realizację programów pomocowych, a głównie trzech działań PROW: wspieranie działalności rolniczej na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW), wspieranie przedsięwzięć rolnośrodowiskowych oraz zalesianie gruntów. Dotyczy to przede wszystkim rolnictwa ekstensywnego respektującego biologiczne współzależności, które w niewielkim stopniu ingeruje w procesy przyrodnicze i sprzyja zachowaniu równowagi środowiskowej oraz tradycyjnego krajobrazu rolniczego. Działania te przyczyniły się również do podniesienia rangi obszarów o niekorzystnych warunkach przyrodniczych, często prawnie chronionych, które przed akcesją nie były objęte preferencyjną polityką rolną państwa, przez co charakteryzowały się wieloma niekorzystnymi procesami, takimi jak wyludnianie się, obniżenie różnorodności biologicznej oraz zatracanie rolniczego charakteru obszarów wiejskich.

Realizowane w latach 2004–2010 działania prośrodowiskowe, ze względu na dużą liczbę zrealizowanych wniosków (1,2 mln) i znaczące oddziaływanie finansowe (13,5 mld zł), stanowiły ważny czynnik rozwoju wielofunkcyjności rolnictwa i obszarów wiejskich. Wykorzystanie funduszy UE w przypadku tych trzech działań jest silnie zróżnicowane przestrzennie, a przez to ma istotne znaczenie z punktu widzenia planowania przestrzennego rolnictwa. Za najważniejsze efekty tego oddziaływania można uznać ograniczenie tendencji do wycofywania się z ekstensywnej produkcji rolniczej ważnej z punktu widzenia ochrony przyrody na terenach marginalnych, przyspieszenie zmian poziomu intensywności, zwłaszcza w kierunku odchodzenia od bardzo intensywnych form produkcji oraz zainicjowanie świadomych działań sprzyjających zachowaniu walorów przyrodniczych i krajobrazowych obszarów wiejskich.

PIŚMIENNICTWO

- Bański J. 2008. Ład przestrzenny obszarów wiejskich ze szczególnym uwzględnieniem oddziaływania gospodarki rolnej. [W:] Z badań nad rolnictwem zrównoważonym (6). Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania rozwoju polskiej gospodarki żywnościowej po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej. Red. J. Zegar, IERiGŻ-PIB, Warszawa 102, 9–33.
- Dax T., Hellegers P. 2000. Policies for Less-Favoured Areas, [W:] CAP Regimes and the European Countryside. Prospects for Integration between Agricultural Regional and Environmental Policies. Eds. F. Brouwer, P. Lowe CAB International, Wallingford, 179–197.
- Kodeks Dobrej Praktyki Rolniczej. 2004. MRiRW-MŚ, Warszawa.
- Kołodziejczak A., 2010. Modele rolnictwa a zróżnicowanie przestrzenne sposobów gospodarowania w rolnictwie polskim. Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju 2030. 2011. Uchwała nr 239/2011 Rady Ministrów, Warszawa.
- Parysek J., 2001. Podstawy gospodarki lokalnej. Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich 2004–2006. 2004. MRiRW, Warszawa.

- Polna M., 2006, Zalesiania gruntów rolnych i nieużytków w Polsce – dynamika i znaczenie środowiskowe, [W:] *Rozwój regionalny i wielofunkcyjny obszarów wiejskich*, Acta Agraria et Silvicultura XLVI/1, 195–204.
- Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007–2013, 2007. MriRW, Warszawa.
- Racine J.B., Reymond H., 1977. *Analiza ilościowa w geografii*. PWN, Warszawa.
- Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 7 kwietnia 2004 r. w sprawie minimalnych wymagań utrzymywania gruntów rolnych w dobrej kulturze rolnej. Dz.U. nr 65, poz. 600.
- Rudnicki R. 2010. Zróżnicowanie przestrzenne wykorzystania funduszy Unii Europejskiej, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Rudnicki R. 2011. Number of and spatial differences in decisions granting payments under Common Agricultural Policy measures implemented by agricultural holdings in Poland over the years 2002–2010, *Zeszyty Naukowe SGGW w Warszawie. Problemy Rolnictwa Światowego*, 11(XXVI), 126–136.
- Huylenbroeck G. van, Vandermeulen V., Mettepemningen E., Verspecht A. 2007. Multifunctionality of agriculture: a review of definitions, evidence and instruments. *Living reviews in landscape research* 3, <http://www.livingreviews.org/lrlr-2007-3>, dostęp: 12.01.2012.
- Wilkin J. 2010. Wielofunkcyjność rolnictwa – nowe ujęcie roli rolnictwa w gospodarce i społeczeństwie. [W:] *Wielofunkcyjność rolnictwa. Kierunki badań, podstawy metodologiczne i implikacje praktyczne*. Red. J. Wilkin, IRWiR PAN. Warszawa, 17–40.
- Zegar J. 2009. Z badań nad rolnictwem zrównoważonym (10). Raport końcowy synteza i rekomendacje. [W:] *Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania rozwoju gospodarki żywnościowej po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej nr 175*. IERiGŻ-PIB, Warszawa.

ENVIRONMENTALLY-ORIENTED COMMON AGRICULTURAL POLICY INSTRUMENTS AND PHYSICAL PLANNING IN AGRICULTURE

Abstract. This article discusses spatial aspects of the results of the Rural Development Programme (RDP) measures intended to improve the natural environment, viz.: Support for agricultural activity in less-favoured areas (LFA), Support for agri-environmental ventures, and land afforestation. The basis of the spatial analysis was the number of applications granted as a percent of the total number of agricultural holdings and the amount of funds obtained per ha agricultural land, which made it possible to construct a synthetic indicator of fund absorption and to distinguish structural types. The use of EU means intended to improve the natural environment differs widely in spatial terms and is highly significant for physical planning in agriculture, especially in protected areas.

Key words: Common Agricultural Policy, less-favoured areas, agri-environmental programme, afforestation of agricultural land, physical planning

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 30.04.2012